

ב. אורח חיים

הרב שלום משאש

רב ראשי ואב"ד דעיה"ק ירושת"ו

בענין המנהג שלא להניח תפילין בט"ב

בענין הנחת ציצית ותפילין בט"ב. בכל עיר מרוקו נהגו שלא ללובשם בבקר רק לובשים טלית קטן מתחת לבגדים כנהוג בכ"י. ורק במנחה לובשים טלית ותפילין. וכן נהגו בכל הארצות. וגם בא"י נוהגים כן. והוא כמ"ש מר"ן בהל' ט"ב סי' תקנ"ה. ואף שכתב מר"ן בהל' תפילין סי' ל"ח ס"ו, בט"ב חייבים בתפילין ע"ש, היינו מדינא. אבל מצד מנהג נהגו העולם שלא להניח, והוא מיוסד ע"פ כמה ראשונים שכתבו שמעולם לא הניחו תפילין בט"ב ושיותר טוב לשים אפר מקלה על ראשו. וכמ"ש בד"מ משם הכלבו משם הראב"ד ואבודרהם משם הראב"ד. וכ"כ הטור משם מהר"ם מרוטנבורג שהוא כיום א' של אבל. ואין ללבוש בו לא תפילין ולא ציצית שאין יום מר יותר ממנו יום קביעות בכיה לדורות. גם הביא דברי הגמ"יי משם הר"מ שהיה מניח תפילין מן המנחה ולמעלה. וסיים הב"י וכן נהגו העולם שלא להניח תפילין בתפ"י שחרית ובמנחה מניחין אותם ע"כ. ועפ"י כתב בש"ע סי' תקנ"ה נוהגים שלא להניח תפילין בט"ב שחרית ולא טלית אלא לובשים טלית קטן ע"כ.

והנה אף שהרבר הוא רק משום מנהג, ומה"ד חייבים בתפילין כמ"ש סי' ל"ח; מ"מ נר' שהמנהג יש לו יסוד ע"פ הגאונים האוסרים מדינא. והם מהר"ם מרוטנבורג שדבריו מראים שהוא אוסר מדינא, שכן מדוקדק מדבריו שהביא בטור שבדין תפילין כתב וז"ל ונר' דבט"ב אין להניח תפילין כמו ביום א' של אבל שאין יום מר וכו' והשווהו ליום א' של אבל שאסור מדינא. ואלו בדין הטלית שהביא הטור סמוך לזה כתב משמו וז"ל וציצית נהגו קדמונינו ובכל אשכנז שלא להתעטף בו ואסמכוהו אקרא בצע אמרתו וכו'. משמע שדין תפילין שהביא בתחלה הוא מדינא ולא מנהגא. וכן מוכח מדברי הד"מ בשם הכלבו בשם הראב"ד וז"ל ועדיף טפי לשום אפר מקלה בראשו במקום תפילין אפר תחת פאר עכ"ל. וטעם זה נאמר ביום א' של אבל שהוא אסור מדינא. ואף שכתב ועדיף טפי לשום אפר וכו' שלשון זה לכאורה מורה שרק שהוא

עדיף טפי לכד ולא מוכרח. נר' כוונתו דמלבד דאסור להניח תפילין בט"ב עוד זאת עדיף טפי להוסיף דבר אחר והוא לשום אפר תחת פאר.

גם הסמ"ג ומהר"ם דעתם לאסור כמ"ש במקור הדברים בהגמ"י וז"ל וכן בס' המצות שאסור משום שנקרא פאר, וכן מהר"ם כתב הל' שמחות שלו. אמנם ראיתיו מניח תפילין מן המנחה ולמעלה וכו' עכ"ל. הרי במפורשת דעתם לאסור מדינא משום שנק' פאר, ואף שמדברי הב"י נר' שדעת הגמ"י בשם סמ"ג וכו' רק מטעם מנהג אוסרים, דבר ברור שלא דקדק הב"י בלשונו כיון דלדינא לא נפקא מינה מדי, והמנהג לאסור כס' האוסרים, אבל הדבר מבואר בפ"י הגמ"י בשם ס' המצות לאסור משם שנק' פאר. וכן מוכח ממה שצירפו הב"י עם סברת הרוקח שדבריו מפורשים להדיא כס"י ש"י לאסור.

וראיתי במקור הדברים בסמ"ג כהל' ט"ב דף רמ"ט ע"ב וז"ל ולהניח תפילין יש נמנעים מפני שנק' פאר. ואע"פ שאבל כיום הב' מותר וכו' עכ"ל, ולכאורה נר' שלא כתב שאסור רק יש נמנעים. ואיך הגמ"י הביא משמו דאסור, ונר' שכך הי' דבריו. ולהניח יש נמנעים משום דנק' פאר, ופאר אסור כיום א' מטעם זה כמ"ש הכתוב אפר תחת פאר, וסיים ואע"פ שאבל כיום ב' מותר להניח תפילין. אבל ט"ב דומה ליום א', שהרי הכתוב אומר אפר תחת פאר, משמע דאסור כיום א' ולא כיום ב', ובזה מתורץ קו' בית דוד הביאו בקובץ מקבציאל גליון ד' דף פ"א ע"א. על הגמ"י שמנה הסמ"ג עם האוסרים. דכפי מה שביארנו לק"מ, ונמצא שמנהג העולם לאסור הוא מסתמך על דברי הפוס' לאסור מדינא. וכן מסתברא, דאל"ה רק נמנעים מתומרא ומסכרא לכד איך יזידו לבטל מצוה דאורייתא מסכרא בדבר שהוא חייב בו מדינא.

ובזה נ"ל לפרש דברי המאירי בחידושויו לתענית שכתב וז"ל מ"מ קצת חכמים נהגו שלא להניח תפילין. והוא מנהג נאה, ואע"פ שהוא מזהר בכל מה שהאבל מזהר בו. מ"מ אינו מחוייב לעשות מה שהאבל חייב לעשותו כגון כפיית המטה וכו'. ותפילין אע"פ שהוא ממה שהאבל אסור בו, הואיל ואין איסורו אלא יו"א לכד, מותר בהם בט"ב, אלא שדרכן שלא להניחן וכמו שכתבנו עכ"ל.

ולכאורה אין דבריו מובנים, דכיון שכתב דמותר בהם בט"ב, איך כתב אלא שדרכן שלא להניחן וכמו שכתבנו, וגם כתב שמנהג יפה הוא, והווי תרתי דסתורן, דכיון דמותר מה"ד, איזה טעם מצאו שלא להניחן, זאת ועוד שאמר שהוא מנהג יפה. ואיזה יופי לבטל מצוה דאורייתא.

ונ"ל לתרץ בדקדוק דברי המאירי שכתב הואיל ואין איסורו אלא יו"א, מותר בהם בט"ב. ולא אמר חייב בהם בט"ב, לומר שמותר בהם בט"ב, ואם רצה ללבושם אין לעכב עליו כיון שביזום ב' מותר. אבל אם לא רצה ללבושם ג"כ אין למחות בו ללבושם, כיון שנק' פאר, ובט"ב נאמר אפר תחת פאר, ואפשר לדמותו ליום א', וי"ל על מה לסמוך, הם דעת האוסרים ללבושו מטעם זה. ובשביל זה אמר שאע"ג שמותר מדינא עכ"ז מנהג יפה שלא ללבושן. כיון שאין חיוב ג"כ ללבושם, ובפרט דיש אוסרים מדינא מטעם הר"מ מרוטנבורג שיום מר וקשה הוא ובכיה קבועה לדורות ולא יאות ללבוש פאר אלא אפר תחת פאר. ובזה סרח מעליו קו' הרב יעקב הלל שם בקובץ מקבציאל דף פ"א ע"א

וע"ב שהניחה בצ"ע ע"ש. וזה ג"כ דלא כהרב בית דוד סי' שלי"ו הביא דברי שם שכתב דכל שכתב מותר היינו שמחוייב, וזה אינו, דמותר לחוד, וחייב לחוד. וכן הוא מבורר ברבינו ירוחם נתיב י"ח דף קס"ז ע"ב, הבי"ד שם דפ"א ע"ב ע"ש, שהביא ב' הסברות שיש מחייבים בתפילין, וי"א שאין להניח כיו"א של אבל וכו' ומקצת חכמים נהגו שלא להניח תפילין בו וכו' עכ"ל, מוכח דהנוהגים שלא להניח טוברים כס' האוסרים כיו"א של אבל ע"ש וזה ברור.

ומה שנהגו ללבושו במנחה, דעשו פשרה בין הסברות דבשחרית עשו כדעת האוסרים דמי ליו"א דאבל, ובמנחה שהוא זמן נחמה שכבר נשרף המקדש ושפך אפו על העצים וכו'. ופג תוקף האבילות, גם אומרים שיום ט"ב בערב נולד המשיח, ולכן לובשים תפילין, וגם שלא לבטלם יום שלם, ועשו פשרה נכונה זו.

וכיון שמנהג העולם שלא להניח הוא מיוסד ע"פ דברי הגאונים האוסרים, נר' ברור, דמי שנהג כן אסור לו לחזור ממנהגו ללבושם, דמנהג ישראל תורה, וכן ראיתי להרב מטה יהודה או"ח סי' תקנ"ה שכתב וז"ל ובמקום שנוהגים להניח כמנהגינו אינם יכולים קצת יחידים שלא להניח דאין לו לאדם לשנות מנהג המקום מפני המחלוקת וכו' עכ"ל. ובודאי דה"ה מקום שנהגו שלא להניח, שאין ליחידים להניח ואין לשנות מנהגם, ובפרט די"ל ע"מ לסמוך. ומדבריו משמע דעדיפא. דאפי' היחידים נהגו שלא להניח, אם באו למקום שנהגו להניח, מוכרחים גם הם להניח כמנהג המקום. וכ"ש אם הם עצמם נהגו להניח דודאי לא ישנו מנהגם לחזור שלא להניח. ומינה לנר"ד דהכל אין מניחים תפילין, דודאי אין אדם יכול לשנות מנהגו הוא לחזור להניח. וגם הבי" כתב כן בהקדמתו שלא אמר דבריו במקום שיש מנהג אחר ע"ש. והוא דבר מוסכם מכל הפוס' דאין אחר המנהג כלום. ואפי' יגד ספק ברכות להקל. ובפרט מנהגינו שיש בו פשרה טובה, דעכ"פ מניחים במנחה ולא נשאר יום שלם בלי תפילין, דודאי אין לשנות, דאז מקיימים ב' הדברים, להתאבל ולשים אפר תחת פאר כדעת האוסרים, וגם מקיימים מצות תפילין כדעת המחייבים.

וחזיתיה להרב יעקב הלל שם דף פח' ע"ב, שתמה על דברי מר"ן וכתב שהקושי מפורסם דמאחר שבהל' תפילין פסק דט"ב חייב בתפילין. מוכח דס"ל דדומה ליום ב' דאבילות, וממילא יש חיוב גמור לקרות ק"ש ולהתפלל, שחרית בטלית ותפילין, ולפי"ז איך העיד מר"ן שהמנהג לא להניח בשחרית, שזוהו עדות הסותרת לכאורה מה שפסק בהלכות תפילין עכ"ל.

והרואה יראה שאין מקום כלל לתמיהתו, דמאי קושיא איך העיד, והלא עדותו נאמנה מה שראה מנהג העולם היפך מה שפסק להלכה, ומנהג זה הרי הוא נמשך והולך עד היום. וכאלו אמר מדינא חייב ללבוש. אבל העולם נוהג שלא ללבוש, ואיך לא ראה בב"י שהמנהג יש לו יסוד גדול לסמוך עליו. והיא סברת הגאונים האוסרים ללבוש שהבאנו למעלה, והם מהר"ם מרוטנבורג והרוקח והגמ"י וסמ"ג ומהר"ם וכלבו בשם הראב"ד. וממילא אין שום ריח קושיא כלל על מר"ן הבי", ובפרט שעשה פשרה נכונה ללבוש במנחה כסברת מהר"ם, והרי קיים חיובו, וא"ל שיקרא ק"ש, דזה דוקא אמרו בשאר ימים, אבל כשיש סבה ודאי שאין מקום למ"ש כאלו העיד עדות שקר, והעולם נהגו כס' מהר"ם ללבוש בשעת מנחה, שאז פג האבל כמ"ש. וחזר להיות כמו יום ב' של אבל דלבושין אותו,

והדברים פשוטים למדי ואין להקשות דלפי מ"ש בהל' ט"ב דנהגו העולם שלא ללבוש תפילין למה הוצרך לכתוב כל עיקר בהל' תפלה בסי' ל"ח שחייב אדם ללבוש תפילין כיון שהוא נגד המנהג. י"ל שכתב הדין שם למקומות שנהגו ללבושו וכמקומו של הרב מטה יהודה. דיש להם על מה שיסמוכו כיון שחייב מה"ד ללבושו, ורק כל א' ומנהגו.

ובזה אין אנו צריכים למה שנדחק הרב דבר משה סי' ל"ח (הבי"ד שם בפ"ט ע"א) לתרץ דבסי' ל"ח איירי למי שבא לימלך אם חייב בט"ב ללבוש תפילין. מורינן ליה דחייב, אמנם אם לא מניחין לא מחינן ביה כיון שכך נהגו עכ"ל. דאין צריך לזה. וקושיא מעיקרא ליתא וכמ"ש. וגם תירוצו קשה מאד בעיני, דאיך מורינן דחייב בתפילין למי שבא לימלך. והלא הוי נגד המנהג של העולם שקבלו עליהם סברת האוסרים שלא ללבושו. ואיך אנו מורינן ליה היפך המנהג שקבלו אבותיו וכל העולם. והלא כבר כתב מר"ן ז"ל דכל הוראותיו הם למקום שאין מנהג, אבל במקום שיש מנהג אין להם חובה ללכת אחר הוראותיו. ובפרט כאן שמר"ן עצמו הביא מנהג העולם, איך אנו ניקום ונורי לו היפך המנהג, הא ודאי דאין לדברים אלו כל יסוד כלל.

ויש לתמוה על הרב יעקב הלל שהביא דברי הדבר משה וקבלם בשמחה ולא תמה עליו, ובפרט שהביא שם את סברת הצל הכסף שתי' כדברינו, דההיא בסי' תקנ"ה מטעם מנהג, אבל מה"ד חייב ע"ש.

גם ראיתי להרב יעקב הלל שם, שהעלה במסקנתו שעדיף לנהוג כן להתפלל בצבור בציצית ותפילין, ומביא ראיות מהמקובלים שנהגו כן מתחלה ביחידות ולכסוף בצבור ע"ש. ואיני יודע איך אפשר לשנות מנהג העולם שהעיד עליו מר"ן ז"ל, וכן הוא באמת נגלה לעינינו עד היום בבתי כנסיות שכולם נוהגים כן שאינם לובשים ציצית ותפילין לא בצבור ולא בבית בשחרית ט"ב, ונוהגים כן ע"פ כמה גאונים שכתבנו לעיל. והלא אסור לשנות המנהג שי"ל על מה לסמוך משום אבל ויום מר שאין כמוהו וכמ"ש הפוס' לעיל. ובשאט נפש נאמר שעדיף טפי לשנות המנהג שלפיו מי שלובשן עושה איסור כיום א' דאבילות.

ומה שלבשו אותם המקובלים, ומהר"ש שרעבי אמר שהמעמיק בסודן של דברים עיניו יחזו שכן עיקר ע"ש. הובאו דבריו שם דף צ' ע"ב, הלא כבר ידוע מ"ש האר"י החי זיע"א ראש המקובלים שכל עניני הקבלה לא נאמרו אלא למצניעיהן. הבאתי דבריו בספרי תבואות שמ"ש האר"ח סי' ס"ו, ובשמ"ש ומגן האר"ח סי' י"א, וכל מה שהביא ראיה שעשו כן הרבה רבנים, הלא אינם אלא קצת יחידים חסידים, וכולם עשו מצד הקבלה, ואסדר אותם אחד לאחד, הא', הרב המג"ן ר"מ גלאנטי שהיה לובש אותם בביתו בלא ברכה וקורא בהם ק"ש. ושוב מצא מנהג זה בבתי הקדש להאר"י ז"ל עכ"ל. הרי שהוא מטעם הקבלה.

ומ"ש הרב הלל הי"ו שלא היה טעמו על דבר הקבלה, ורק נכדו המני"ח ז"ל קמסהיד שכזה מצא בכתבי האר"י ז"ל, ואין רצונו לומר שמפני זה גופה כך נהג סבו הרב המג"ן עכ"ד. יש לתמוה מי הגיד לו זה. וברור שמר זקנו ג"כ ודאי מטעם קבלה של כתבי האר"י זיע"א עשה כן. שולוי זה לא הי"ל רשות לשנות ממנהג העולם הסוברים כפוס' האוסרים ויש בלבישתן איסור כיום א' של אבל. ורק

שהנכד לא ידע טעמו של מר זקנו ז"ל, ושוב רווח לו שמצא כן בכתבי האר"י ז"ל. ובודאי שגם הוא שאב ממנו. ומשום זה עשה בצניעות גדולה בביתו שלא ירגיש שום אדם שהוא משנה ממנהג העולם. גם שלא ירגישו שעשה כמקובלים ולכן עשה בצנעה בביתו וכמו שציוה רבי האר"י ז"ל: דלא ניתנו אלא למצניעיהן. ושור"א לא ידע מזה. ורק נכדו אחר פטירתו, או גילה מעשה מר זקנו ז"ל, ודלא כמו שהבין הרב הלל הי"ו דלאו מטעם האר"י ז"ל, אלא מדעתו שחשש לסברת גדולי עולם המחייבים ללובשן. דא"כ לא עשה כהוגן לצאת ממנהג העולם שאין לובשין. ועוד אפי' לפי דעתו, הלא לא עשה אלא בצנעה בביתו שלא יורגש הדבר שהוא נגד מנהג העולם.

ואפי' לפי מ"ש הר"י הלל שלא נמצא כן בכתבי האר"י ז"ל, אלא בסתרי גורי האר"י ז"ל, הלא גם הם מצד הקבלה וצריך שיהיה בצנעה, גם הנה בא חכם הרב חיד"א ז"ל בברכי יוסף וגילה שזהו מהמקובל המופלא מהר"ש שרעבי זלה"ה שכתב שהמעמיק בסודן של דברים עיניו יחזו שכן עיקר עכ"ל. ובכל אופן, הן אם התפלל כל התפילה, הן ק"ש לחוד, הנה לא עשה אלא בביתו בצנעה, ואם הוא בכחו וגבורתו וקדושתו, לא הזיד לעשות בפומבי בבהכ"נ, איך אנן ניקום ונלמוד ממנו להורות לכל הצבור לעשות כן בפרהסיא. וגם הרב חיד"א שהביאו ודאי כך דעתו. דמי שרוצה לעשות ע"פ הקבלה יעשה כן בביתו ולא בצבור.

גם בספר כסא אליהו ח"א סי' תקנ"ה שהביא ממנו ראייה הרב הלל יצ"ו, איך שיהיה פירושו, הרי כתב להדיא דמי שירצה ללבוש תפילין צריך בהצנע לכת. ע"ש. גם הגאון בעל ספר רוח חיים סי' תקנ"ה, הרי כתב שיש קורין רק ק"ש בבית יוש — כל התפלה, כדי שלא יראה עצמו שהוא עושה נגד המנהג בפרהסיא.

גם בספר גדולת אלישע הנביא שם בסי' תקנ"ה, הרי העיד שמנהג בגדאד להניח בבית ולקרוא ק"ש לחוד. וכ"כ בבן איש חי ש"א פרשת דברים ע"ש. וגם בספר ויקרא אברהם שכתב שאנו נוהגים בט' באב כבקר ובימי האבל מניחים שניהם של רש"י ור"ת. ובמנחה של ט"ב ותענית צבור מניחים ר"ת לבד ע"כ. גם זה י"ל דר"ל מניחים שניהם בבית. גם אפשר שמנהגם היה מימי קדם שלא נהגו כמנהג העולם שלנו, וכמ"ש המטה יהודה על מנהג עיר ע"ש.

גם בדברי תפילה לדוד עמאר סי' צ"ג שהביא שם, הרי כתב וז"ל אבל עכשיו פעה"ק ירושלים במדרש חסידים נהגו שלובשים טלית גדול ובי' זוגות תפילין וכו'. ומתפללין כן בצבור בטלית ותפילין בבקר ע"ש. הרי כתב שזה היה דוקא במדרש חסידים. ר"ל שכולם היו עושין ע"פ הקבלה, וא"כ אין להביא ראייה להמון העם שאינם מקובלים וכמו שסיים הוא בעצמו שאין נוהגים כן בשאר קהילות של ירושלים ת"ו אלא נוהגים כמו שכתב הש"ע סי' תקנ"ה עכ"ל.

ומה שפירש בן הרב הלל הי"ו שאין ר"ל שאין מניחין תפלה בשחרית כלל, אלא הכוונה שאין מניחין בצבור כמו בית אל, לא כיון יפה, שהרי כתב אלא נוהגים כמו שכתב הש"ע סי' תקנ"ה. ודעת הש"ע שאין לובשין לא בבהכ"נ ולא בבית, מטעם אבל ואפר תחת פאר ע"ש, ואפי' לפי פירושו, הרי אין לובשין בצבור כלל. ואיך נלמוד מזה להורות לצבור ללבוש, ושזה עדיף טפי.

גם בס' איי הים שהביא, מדבר על המקובלים הרש"ש שרעבי ז"ל ונכדו הרא"מ

שרעבי ז"ל, וחתנו מוהרח"א גגין ז"ל, שכולם מקובלים כן בבהכ"נ שלהם. גם הרב משה האישי דיבר על מנהג מדרש בית אל הידוע למקובלים. וכבר אמרנו שאין שייך לכל ישראל שאינם מקובלים. וצריכים לעשות רק כפי המנהג שהזכיר מר"ן ז"ל, שנמשך והולך עד היום בכל העולם. ומיוסד ע"פ הגאונים שאסרו ללבוש תפילין כיום א' של אבל, ונמצא שכל הראיות שהביא מדברי הפוס' הנ"ל הן לנו הם, והם סיעתא גדולה לדברינו.

ובאמת איני יודע כיצד לב נשבר ונרכה ודואג מאד על החרבן כמו אבל ויותר יהיה לו החשק להתקשט בציצית. ולהתעטר בתפארת פאר, במקום שראוי לעשות אפר, וכמ"ש הטור שזהו יום מר וקשה שאין כמוהו. וכודאי שאין לנו רשות להניח מנהגינו המיוסד על ההלכה שהיא תורת אמת מפני הקבלה והזוהר, ומנהג מבטל הלכה גמורה, כ"ש שיבטל קבלה, וכבר אמרנו שהרב האר"י זיע"א אבי המקובלים אמר שלא נאמרו דברי הקבלה והזוהר אלא למצניעיהן.

ועד היום ב"ה עדיין המנהג בתוקפו עומד בכל בתי כנסיות שראיתי בחו"ל וגם בארץ, ששו"א לא הזיד ללבוש תפילין בבתי כנסיות שאינם לובשין. ויש הרבה מתחסדים שהולכים לבהכ"נ של החסידים אם רוצים ללבוש, ומעולם לא ראיתי חכמים או רבנים דורשים מאת הקהל לשנות מנהג עתיק יומין מימות הראב"ד שהעיד עליו ועד היום, בלי שום טעם וריח. ובפרט שאנו לובשין אותן במנחה. ומה כל החרדה הזאת, כיון שהוא מבוסס על גדול הפוס' ומרן הקדוש זלה"ה.

ומזה חזות קשה הוגד לי כמה שראיתי להרב הלל הי"ו שם, שהתקיף בכח את הרה"ג המפורסם בחכמתו, בעל נהר מצרים, וכתב עליו שטעה בדבר משנה, על אשר צעק על קהל ביהכ"נ שלם במצרים שכולם התפללו ביחיד בביתם ולבשו תפילין בביתם ובאו להכ"נ לומר קינות. ותמה באמת דאם כוונתם לעשות בבית כדי לעשות בצנעה ולא יראו עצמם כנגד המנהג שלנו, הלא כאשר כולם מתפללים בבית ביחידות מתפרסם הדבר שעושים כנגד המנהג ומרן ז"ל. ומה הועילו חכמים בתקנתם זאת. גם תמה באמת איך יעשו היפך המנהג עתיק יומין המיוסד ע"פ דברי הטור ובה"ג והרא"ש והגאונים. ושגם מהר"מ גאלנטי ז"ל היה עושה לכדו בצנעה בביתו. ורק ק"ש, ולא היה מודגש הדבר לולא גילה סודו נכדו מהר"ם חאגיז ז"ל, ומי שירצה להתחסד הלואי שיעשה כמותו ויקרא בהם ק"ש לכדו ויבא לבהכ"נ להתפלל שהוא דבר שאינו מורגש, והאריך שם בדברים יקרים מספירים, חזקים כראי מוצק, ראויים לשם אומרים.

והרב הלל ישצ"ו סתר דבריו כלאחר יד. ותחלה נשא ונתן בדברי מר"ן ז"ל, אם מה שכתב ס"י תקנ"ה, נוהגים וכו', זה נקרא פסק או לא, ואיפה נהגו, ומתי נהגו, ובבית יוסף כתב ונהגו העולם, דמשמע ריבא דעלמא הכי נהיגי, ועדיין לא ידוע אם הכוונה ליושבי צפת לכדו או לכל יושבי הארץ או אפי' בחו"ל. גם לא ידענא אימתי נהגו כך ומי הנהיג המנהג, ונתלכט בזה הרבה ע"ש שהאריך בזה.

ואיני יודע מאי נ"מ מספיקות אלו. אחר שאנו רואין בעין יפה שבארץ ובחו"ל ובכל העולם אשכנזים וספרדים לא לובשים תפילין, והדבר אמת ויציב כמ"ש מרן הקדוש בלשוננו וכן נהגו העולם, ואנו רואים שמאותו זמן ואילך, עוף לא צווח

צפור לא צפצף. ויש לו סמך גדול בגדולי הפוס' הראשונים והראב"ד כותב בזמנו שמעולם לא הניחו תפילין בט"ב כמ"ש הרב הלל משמו, וכן היא דעת הסמ"ג והרוקח כמ"ש הגמ"י. וכן היא דעת מהר"ם כמ"ש הגמ"י והרא"ש משמו, וגם הרמב"ם הזכיר אותו משם מקצת חכמים, ובוראי שהמה חשו בצער החרבן, והגלות נגע לנפשם, ולא נראה להם ללבוש פאר. רק אפר תחת פאר, ומעט מעט נתפשט בכל ישראל עד שנעשה מנהג כללי לכל העולם. ומר"ן ראה זה בימיו, והעלה אותו על ספרו להלכה סתמית. ואף שמה"ד חייב ללבוש תפילין כמ"ש סי' ל"ח. מ"מ מנהג מבטל הלכה אפי' בעיר א', וכ"ש בעולם שלם. ומעתה הרי הוא חזק ואמיץ ואין מי שיכול לשנותו. ומזה תמה ה' נהר מצרים עליהם איך עושים היפך המנהג שחזר להיות דינא ופסקו מר"ן בש"ע.

והרב הלל ישצ"ו, הביא דברי הרב דבר משה הנ"ל התמוהים כמש"ל, וסיים דלפי דברי הרב"מ, יוצא דלדעת מרן עצמו, הנכון להניח תפילין בט' באב שחרית ושכך צריכים להורות לכתח"י למי שבא לשאול, וכל כך האמין והחזיק בתירוץ זה של הדבר משה, עד שבכתב זה תמה ע"ד נהר מצרים שכתב שהם עושין להיפך מר"ן, וכתב עליו שאמנם העיד מר"ן שכן נוהגין, אבל כבר הערנו ע"ז לעיל באורך שזה ברור שלא כיון מרן לפסוק בדוקא שכך יעשו, ופלא עצום על הרב המחבר [נהר מצרים] שטעה בדבר משנה עכ"ל.

וכל מי שיש לו מוח בקדקדו יראה שתי' הרב דבר משה אין לו כל בסיס על מה לעמוד. דאם באמת כדבריו למה נמתין עד שיבואו לימלך, והיה צריך להודיע לכל העם ולצוות עליהם ללבוש תפילין. מכיון שכך צריכים להורות לכתח"י איך נעלים עין מלהודיע להם האמת. ובזה היה מתבטל המנהג כליל. וגם כל עיקר תירוצו אינו מוכרח וגם לא מדוקדק בלשון, שכתב נוהגים שלא להניח. משמע שבא להודיענו מנהג שעושים כל העולם, ושצריך לעשות כמנהג, ואנן ניקום ונפרש אותו על מי שעשה בדיעבד לא מחינן ביה, וגם דבריו בסי' ל"ח א"א לפרשם על מי שבא לשאול דוקא. שהרי הם סתומים שבט"ב חייבים בתפילין, ומשמע דכל אדם חייב בתפילין בין שבא לשאול בין שלא בא לשאול, את פתח לו ותודיעו שחייב בתפילין, כמו כל הדברים הכתובים בש"ע שהם לכל אדם, ואיך נפרשו דוקא למי שבא לשאול.

ועוד יותר מזה יש לתמוה, דמי הצריכו והכריחו לתירוץ זה כל עיקר, והלא דברי מרן ז"ל פשוטים לפנייהם ולאחרייהם בבי' המקומות, ומדוקדקים היטב בלשונם, ואין שום סתירה כלל מסי' ל"ח לסי' תקנ"ה, דבסי' ל"ח איירי מדינא שחייב ללבושם, ובסי' תקנ"ה דיבר מדין מנהג. וכמ"ש נוהגים שלא להניח וכו' וכמנחה וכו'. וכמו שתי' בס' צל הכסף והביאו הרב הלל, ודבריו פשוטים ומדוקדקים בדברי הש"ע. ועי' ג"כ להרב ערוך השלחן סי' ל"ח שדבריו מבוארים כמ"ש, לחלק בין דינא למנהגא. וא"כ כ"ש דלא ניקשי בכח מזה על הרב נהר מצרים, ולכתוב עליו שטעה בדבר משנה ושאין זה נכון כלל לפי האמור בדברי דבר משה דלמלבד דגברא אגברא קא רמית, באמת זה תימה גדולה לעקם דברי הש"ע במה שלא עלה על דעתו כלל, ולהקשות מזה בכח גדול על מי שהבין בדבריו כפשוטם ואמיתותם. וכדברי הצל הכסף כנז"ל.

ועל מ"ש הרב נהר מצרים ולא יהיה חרבן בית אלקיננו אשר השביענו מרורים גריעא מאבילות דיום א' על קטן בן ל' יום שדינו שפטור מן התפילין ע"כ. כתב הרב הלל הי"ו ז"ל, תמהני טובא שכותב הרב המחבר היפך דברי רוב הגאונים וגדולי הא' שכתבו בפירושו שדין ט"ב הוא כיום ב' דאבילות ולא חלי ולא מרגיש וצע"ג עכ"ל. ועוד כתב בסו"ד ז"ל אמנם להיות שכותב הרב נהר מצרים ברוב פשיטות דברים המנגדים ריהטת הסוגיא מן הקצה אל הקצה ולא חלי ולא מרגיש כלל אמרתי לא עת לחשות ועלינו להרים מכשול מדרך עמי וכו' עכ"ל.

ואני רואה שהגזים הרבה יותר מדאי לדבר נגד רב גדול ומפורסם בחכמתו ובעיונו הטהור כידוע בכל ספריו, ולרחות דבריו בקש בדברים של זלזול, ואני אומר שהדבר חוזר עליו דלא חלי ולא מרגיש כלל, להבין דברי הרה"ג שהם פשוטים הרבה, שדבריו קשורים למ"ש למעלה וז"ל ושלא לזוז ממנהג ישראל ופסק מן ז"ל, וטעמם ונימוקם עמם שכדאי הוא בית אלקיננו להתאבל עליו אבילות שלימה ביום חרבנו ולשום אפר תחת פאר עד יערה עליו רוח ממרום ולא יהיה חרבן בית אלקיננו אשר השביענו במרורים וכו' עכ"ל, הרי שכל דבריו מראש וע"ס נתינת טעם לדברי מרן והפוס' הגדולים שפסקו לאסור ללבוש תפילין משום דחשבי ליה כאבילות דיום א', וכמו שהביא הרב הלל גופיה משם גדולי הפוס' שכן הוא טעמם ונימוקם. האם נאמר דמר"ן ז"ל וכל אותם הפוס' לא חלו ולא מרגישים במה שאמרו אחרים, הלא לכל א' מהצדדין טעמו ונימוקו עמו. ואיך נבטל מנהג אבותינו שי"ל יסוד מוסד וטעמא רבא איכא בגויה שנתנו הפוס' הגדולים, וכ"ש שאין כאן הרמת מכשול.

ובאמת המכשול הגדול הוא למשתדלים לשנות מנהג עתיק שאישר אותו מר"ן הקדוש דקי"ל כוותיה, שמראה על דאגת בני ישראל, ולומר להם אל תדאגו לבשו פאר התפילין והתקשטו בציצית, לא די שאנו שוכחין כל השנה חרבן ביהמ"ק, גם ביום זה שנחרב בה"מ, לא נזכור אותו ולא נתאבל עליו, ואיך נקום לבטלו בשאט בנפש מפני טעם הקבלה שלא ניתן אלא למצניעיהן. וכ"ש שמי שירצה להחמיר ע"צ הדרך לפניו ילך להתפלל עמהם במקומם, או יעשה בצנעה אתהלך בתום לבכי בקרב ביתי, וכמו שכן עשו הא' ז"ל, והרבה כתבתי מזה בספרי תבואות שמ"ש חאו"ח סי' ס"ו, ובשמ"ש ומגן תאו"ח סי' יא' עש"ב.

ומה שתמה עליו על מ"ש דהטור והרא"ש טוברים שלא ללבוש, ובאמת לא כתבו כן, יש ליישב שהרב לא דקדק בלשונו להביא שמות הפוס' בדקדוק, וכמו שסיים כאשר המעיין יראה במקור הדברים בב"י, והמעייין שם יראה שמות פוס' אחרים, והם הראב"ד וסמ"ג ורוקח ומהר"מ מרוטנבורג והגמ"י, גם יראה שכן נהגו העולם, וא"כ נוכל לשנות פוס' אלו בגדולי פוס' אחרים ותשאר הק' במקומה ואין להרעיש העולם ע"ז. גם ריהטת הקולמוס תעשה זאת, גם י"ל בפשיטות שכוונתו במ"ש הטור והרא"ש והב"י, היינו שהם הביאו סברות האוסרים.

ועוד יש ליישב בדרך חריף, דגם דעת הרא"ש י"ל שאינה מבוררת, שהרי כתב ז"ל ואפשר שדחק למצוא סמך למנהג אשכנז, אבל לכאורה נר' כמו שכתבתי ע"כ, דלשון לכאורה משמע שאין זה בהחלט אלא לכאורה, וכפי האמת אפשר לומר

כהר"מ מרוטנבורג, ונמצא שדעת הרא"ש לא ברורה להחיר שי"ל שכאשר ראה לדברי הרמ"מ חזר מדבריו שכתב בתחלה ודו"ק.

באופן שדברי הרה"ג נהר מצרים, נהר יוצק יסודם, דברים אמתיים ומוסכרים, ואדרכה צריך לחזק להעמיד מנהג קדמון זה על תלו. ודוקא המתחסדים שיש להם יד ושם בקבלה יעשו בצנעה, או ילכו לבית אל עם החסידים להתפלל שם ותו לא. ומי שאין לו עסק בנסתרות, אסור לשנות מנהג עתיק, וגם אם כבר עברו ושינו ממיעוט ידיעה, צריכים לחזור בהם אל שורש מנהג אבותיהם אשר העלה אותו מרן הקדוש בספרו הש"ע וקבלנו דבריו כאלף פוס', ועוד המנהג מושך והולך, ומעשה רב.

ועי' בס' משה האיש סי' יב' בענין עליית סומא לס"ת שנהגו העולם להעלותו לס"ת היפך מר"ן, וחזיק המנהג מטעם שפסקו הפוס' דמנהג מבטל הלכה אף נגד פסק מר"ן. וסמכו על הפוס' דשומע כעונה. והביא דברי הלבוש שכתב ואני ראיתי נוהגים בהרבה מקומות וכו' ואע"פ שאומר, הסומא הברא אין זו ברכה לבטלה כיון דקי"ל שומע כעונה וכו' עכ"ל. וסיים וז"ל וא"כ המה יסמכו לעשות זה כנגד מר"ן ז"ל ואיך אנכי יכול לבטל מנהג שנהגו וכו'. ואדרכה פסקו הפוס' דמנהג מבטל הלכה וכו' עכ"ל. הבאתי דבריו בספרי שמ"ש ומגן חוא"ח סי' יא' דף כ"ח ע"ב.

הנה מפורש שהחזיק במנהג שנהגו נגד מר"ן ז"ל, וכתב דאין לשנות ומנהג מבטל הלכה. וכ"ש בני"ד דמרן עצמו הביא בב"י ובש"ע מנהג העולם שלא ללבוש תפילין בט"ב, וכן עמא דבר בכל מקום בעולם. דודאי אין שום רשות לשנותו אפי' מפני הזוהר והקבלה. וכמו שהארכתי בפרט זה שם. והמנהג יש לו טעם וריח ע"פ הפוס' להתאבל ולדאוג על חרבן ירושלים. ולזכור כל מה שאירע לישראל זה כאלפים שנה, שעד עתה עוד לא עלתה ארוכה, דודאי חייבים לקיימו ולא לשנותו בשום אופן. זולת למצניעיהם וכו' כמש"ל, וזולת זה אין לשום א' לצאת ממנהג שנהגו כל העולם. ולכך אלו שיש להם יד בקבלה ויודעים סוד הדבר, והם מועטים מאד, צריכים לחזור ולעשות כמנהג כל ישראל, ואין לשנות, ויש בזה משום לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות, וגם עובר על דברי חכמים ז"ל שקבעו המנהג, כנלע"ד ברור.

שוב אח"ז הודיעוני חברי, שגם הרה"ג פאר הדור הראשל"צ הגר"ע יוסף שליט"א דיבר גם הוא בענין זה. וכתב לחזק דברי הלוששים ציצית ותפילין, וכמעט לא האמנתי, וחזיפתי ומצאתי לו שכתב כן בספרו יחזק דעת ח"ב סי' ס"ז עש"ב. והרואה יראה שכל תשובת הרב הלל ישצ"ו לקוחה משם ומיוסדת ומסודרת ע"פ דברי הראש"ל אות באות. עם כל הדקדוקים והישובים. רק שמה שהביא הראש"ל דברי הפוס' בקיצור הביא דבריהם הרב הלל באורך והרחיב אותם. אף כי לא הזכיר את שמו הטוב כלל. גם בחוברות שנדפסו מחדש בשם ילקוט יוסף כתוב כן בהל' ט"ב סעיף כ"ג, וכתב שם דאלו הרוצים לנהוג כך ולהחזיר עטרה ליושנה, יפה עושים, ובמקום שנהגו כדברי הש"ע ימשיכו כמנהגם להניח במנחה ואל ישנה מפני המחלוקת. ונהרא נהרא ופשטיה. אבל לא יהיה חלק מהקהל עושים כך וחלק עושין כך, כל יעשו אגודות אגודות ושם למטה בביאור, כתב ודלא כמ"ש בזה הרב נהר מצרים, עכ"ל.

ולפקוצ'ד אחה"מ, איני רואה כאן שום חזרת עטרה ליושנה, ואיזה יופי הם עושים בזה לבטל מנהג אבותינו תורה, שכל העולם נוהגים בו, וכבר כתבתי שגם חסידים מקובלים היו עושים בצנעה בתוך ביתם, או בבהכ"נ המיוחד להם, אבל שאר אנשים שלא באו בסוד ה', איזה יופי יהיה להם לעשות כמקובלים, ואינם רשאים לבטל מנהג ישראל תורה המיוסד ע"פ גדולי תורה וטעמו עמו מפני דברי המקובלים, וכן העיד הרב כף החיים שהביא ממנו ראייה הראש"ל, דאנן בדידן נהגינן בא"י תובכ"א להניח בבקר בצנעה, ואח"כ הולכים לבהכ"נ וכו', והטעם ע"פ מ"ש לעיל וכו' דלפי סודן של דברים וכו', וע"כ מנהג בית אל שבעיר קדשינו ההולכים ע"פ דברי האר"י והרש"ש ז"ל ביום ט"ב לובשים וכו' ומתפללים בלי שינוי, כלל וכו'. עכ"ל.

הרי בעיקר הטעם משום סודן של דברים, וזה נעשה בבית אל של חסידים דוקא., ומזה רוצים ללמוד גם אלו שאינם הולכים ע"פ האר"י ז"ל, ואין זה נכון כלל להחזיק בידיהם שיעשו כולי עלמא כמו המקובלים. כיון שהמנהג אינו כן, וזו היתה תמיהת הרה"ג נהר מצרים, דמה להם היום הזה המר ללמוד ממקובלים לסתור מנהג ישראל תורה. ולכן לפי דעתי אין בזה משום החזרת עטרה ליושנה, וכבר מימות הרמב"ם והראב"ד התחיל מנהג זה ואמר שמעולם לא הניחו תפילין בט"ב ונמשך והולך עד היום. ואין כאן לא טעם ולא ריח לו' להחזיר עטרה ליושנה. כנגד מ"ש מר"ן ז"ל דנהגו העולם. ויש לזה טעם נכון, ולכן לפי דעתי מלבד בהכ"נ בית אל המקובלים שנוהגים ע"פ סברת האר"י ז"ל, הכל חייבים לקיים וללכת אחר מנהג אבותיהם שכתב לנו מר"ן ז"ל, שלא ללבוש תפילין עד תפלת המנחה. ובוה אין כאן מעיד עדות שקר וכמ"ש הראש"ל גופיה, והרי גם הראש"ל גופיה מודה דבמקום שנהגו כדברי מר"ן הש"ע ימשיכו כמנהגם להניח רק במנחה, ואל ישנו מפני המחלוקת, ואני אומר דלא רק מפני המחלוקת לבד, אלא אפי' יהיו מוסכמים כל הקהל לשנות אין להם רשות לשנות ממנהג שלהם שהוא מנהג העולם ויש עליו גושפנקא דמלכא מר"ן ז"ל, ויש בזה משום אל תטוש תורת אמך שקבלו עליהם דעת האוסרים ללבוש, ועי' להרב ערוך השלחן סי' תקנ"ה דברים יקרים, נכונים ומוסברים.

ומ"ש הראש"ל דבהכ"נ אחת אל יעשו אגודות, נלע"ד דלשון אגודות אגודות אדרבה שכל אגודה היא נמצאת לבדה במקום אחד, ועכ"ז אין לעשות, ועכ"פ אפי' אלו שכבר שינו, כיון שאינם מקובלים ועשו שלא כרצון חכמים, צריכים לחזור מטעותם, ולחזור למנהג אבותיהם שהיו הולכין מתחי' אחריו שלא ללבוש ולא לעשות אגודות אגודות, וזוהי החזרת עטרה ליושנה האמיתית, שלא ללבוש תפילין ולזכור חרבן בית מקדשינו ולהתאבל ולשים אפר תחת פאו. ולהתפלל לה' לבנות לנו ביהמ"ק ולהחזיר עטרת מלכות ישראל ליושנה. וכמ"ש רז"ל כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בכנינה. ה' יזכנו לראות בשמחת ירושלים ובכנינה הרוחני וישים שלום בעולמו אמן.

סיכום הדברים: א. אסור למי שאינו מקובל ללבוש תפילין ביום ט"ב בשחרית רק במנחה, כמנהג העולם שנהגו העולם מימות הרמב"ם עד היום, והביאו מר"ן בהל' ט"ב סי' תקנ"ה.

ב. גם מי שהוא מקובל אסור ללבוש תפילין בפרהסיא בבהכ"נ שאין לובשין, רק

בצנעה בתוך ביתו יקרא ק"ש או גם יתפלל, ויבא לבהכ"נ או ילך להתפלל דוקא
בבהכ"נ של החסידים המקובלים.
ג. מי שאינו מקובל, והנהיג עצמו בטעות ללבושו כמקובלים, חייב לחזור
מטעותו, ולא ילבוש אותו בשחרית רק במנחה.
וכזה נזכה לראות בבנין ירושלים השלימה ובבנין בית קדשינו ותפארתינו.